

ÚTMUTATÓ A BIBLIOGRÁFIAI TÁJÉKOZÓDÁSHOZ

I. Célok

1. A bibliográfiai tájékozódás célja első lépésben nem az, hogy összegyűjtsük mindazt, amit az általunk használt könyvtárak a témánkhoz nyújtani tudnak, hanem hogy átfogó és hű képet kapjunk témánk kutatásának aktuális állásáról. Logikailag csak ezután következik, hogy felmérjük, mindebből mi lesz számunkra hozzáférhető. (A szemináriumi munka későbbi szakaszaiban is törekedni kell arra, hogy az el nem ért publikációk eredményeiről is legyenek benyomásaink.)

2. Ennek megfelelően esetenként változik, hogy mit kell a bibliográfiának tartalmaznia:

a) Ha a bibliográfia-készítés önálló feladat, akkor azt „idealistaként” kell megközelíteni: a bibliográfiának nem az olvasmányainkat, hanem a téma objektíve jelentékeny irodalmát kell tükröznie. Magyarországi művészettel foglalkozó kurzusokon ez általában az adott műtárgy összes szakirodalmi említésének hiánytalan sorát jelenti, sőt az olyan nem-szakirodalmi említéseket is fel kell venni a bibliográfiába, amelyeknek korai keletkezésük forrásértéket biztosít. Egyetemes művészettel foglalkozó kurzusokon ez nem lehetséges és nem is szükséges. A tájékozódásnak elvben itt is mindenre ki kell terjednie, azonban eközben lehet (és az irodalomjegyzék összeállításakor kell is) szelekcióval élni: az irodalomjegyzék azokat a címeket tartalmazza, amelyek új megfigyelésekkel, felismerésekkel, értelmezésekkel gazdagították a kutatást, akár sikeresnek bizonyultak ezek, akár nem. A korábbi kutatás eredményeit rekapituláló írások közül csak azokat kell felvenni, amelyek a tágabban vett téma szempontjából fontos kézikönyvekben (tudományos művészmonográfiához tartozó *catalogue raisonné*-ben, korpuszban, a gyűjtemény szakkatalógusában) jelentek meg. Nem tartalmazza ellenben a bibliográfia a népszerűsítő irodalmat és azokat a műveket, amelyek csak érintőlegesen, új megállapítások megfogalmazása nélkül foglalkoznak a témával. Az irodalomjegyzék összeállítása végső soron olyan, a téma sajátosságaival is összefüggő döntések során alapul, amelyek nagy mértékben igénybe veszik az összeállító implicit tudását is, és így alig körülírhatóak.

b) A szemináriumi dolgozathoz kapcsolódó bibliográfia összeállítása ezzel szemben „realista” megközelítést igényel: az ilyen irodalomjegyzéknek csak olyan címeket szabad tartalmaznia, amelyeket a hallgató feldolgozott, sőt ezek közül is csak azokat, amelyekre a dolgozatban ténylegesen hivatkozik. A dolgozathoz kapcsolódó bibliográfia tulajdonképpen a lábjegyzetekben használt rövidítések magyarázatának tekinthető.

A fentiekből következően eltér a címeknek a kétféle bibliográfiában használt sorrendje is, erről l. a címléírás szabályairól összeállított útmutatót.

Az alábbiakban összefoglalt tanácsok a régi (1800 előtti), egyetemes művészettörténet irodalmában való eligazodáshoz kívánnak segítséget nyújtani. A magyarországi művészettörténet irodalmában való tájékozódáshoz egy másik útmutatót tervezek összeállítani.

II. Módszerek

1. A bibliográfiai tájékozódás nagy mértékben intuitív tevékenység, amelyhez kész receptet nem lehet adni, csak néhány támpontot, amelynek segítségével ki-kialakíthatja a neki megfelelő módszereket és mechanizmusokat.

2. A legfontosabb és egyben legegyszerűbb módszer a téma irodalmában talált hivatkozások követése, az ún. rendszer-telen bibliografálás. Ezt bibliográfiai segédeszközök, az azokkal végzett rendszeres bibliografálás nem képesek helyettesíteni. Az ilyen segédeszközökkel részletes irodalomjegyzéket lehet összeállítani még annak tényleges feldolgozása előtt is, azonban ne várják, hogy az így, az olvasás elkezdését megelőzően összegyűjtött bibliográfia teljes legyen.

3. Ezért tanácsos a bibliográfiai segédeszközöket mindenekelőtt az első lépésekhez, illetve a legfrissebb irodalom összegyűjtéséhez használni. A régebbi irodalomban való tájékozódás viszont nagyobb részben az így megtalált műveken alapul, a külső segédeszközöket ehhez kiegészítésként érdemes használni.

4. Van néhány kiadványtípus (*catalogue raisonné*, gyűjteményi katalógusok), amelyek különösen alkalmasak az ilyen tájékozódásra, sőt éppen az az egyik céljuk, hogy azt elősegítsék. Azonban ha az alábbiakban ismertetendő segédeszközökben pl. egy konkrét műtárgyra keresünk, akkor éppen ezeket a műveket nem fogjuk megtalálni, hiszen a bibliográfiákban pl. nem mutatóznak ki minden műtárgyat, amely egy gyűjteményi katalógusban szerepel. Ezért érdemes az első lépések egyikeként arról tájékozódni, hogy – ha egy olyan műtárggyal foglalkozunk, amely ismert művésznevéhez kapcsolódik – mikor és milyen tudományos igényű monográfiák készültek a művészről, illetve hogy van-e az

adott gyűjteménynek, illetve gyűjteményrésznek tudományos igényű katalógusa. Bizonyos tárgytypusok esetében kiállítási katalógusok is nyújthatnak hasonló segítséget.

III. Segédeszközök

1. A bibliográfiai tájékozódás segédeszközeiről további részletek találhatóak a következő művekben:

WILK-MINCU, Barbara: *Wie finde ich kunstwissenschaftliche Literatur* (1983), Berlin 1992³, 241–328.
VAN SCHOUTE, Roger – VEROUGSTRÆTE, Hélène: *Guide pratique de l'historien de l'art débutant* (1998), Louvain-la-Neuve 2004², 38–48.

2. Bibliográfiák

a) A művészettörténeti bibliográfia-készítés csaknem olyan hosszú múltra tekint vissza, mint maga a művészettörténet-írás. Az ennek során felhalmozódott nyomtatott bibliográfiáknak (amelyekről Wilk-Mincu fent idézett könyvében található összeállítást) a túlnyomó többségére egyetemi tanulmányaik első éveiben nem lesz szükségük. Szerepüket az utóbbi időknek az a tendenciája is csökkenti, amelynek eredményeképpen a bibliográfiai tájékozódás segédeszközeinek körében a nyomtatott publikációk helyét digitális, mégpedig egyre inkább on-line médiumok foglalják el. Ennek ellenére érdemes, sőt szükséges megismerkedni a legfontosabb nyomtatott bibliográfiákkal, mert a digitális választékon belül is ezek on-line változatai (amelyek megőrköltek bizonyos, a nyomtatott formából adódó jellegzetességeket) játsszák a legfontosabb szerepet. Az alább említett bibliográfiák megismerése mellett tanácsos önállóan is búvárkodni a Szépművészeti Múzeum könyvtárának 1. számú (az utcafronthoz legközelebb eső) polcán.

b) A bibliográfiák között megkülönböztetünk általános és speciális bibliográfiákat aszerint, hogy a művészettörténet egészét vagy csak egy részterületet fednek-e le, illetve kurrens és retrospektív bibliográfiákat aszerint, hogy – rendszeresen megjelenve – egy bizonyos, rövidebb időszak publikációit vagy egy adott időpontig az összes megjelent publikációt ölelik-e fel. A speciális és egyben retrospektív bibliográfiák gyakran annotáltak: az egyes címekhez megjegyzések járulnak, amelyek nemcsak a publikáció tartalmáról tájékoztatnak, hanem arról is, hogy a cím hogyan kapcsolódik a bibliográfia által lefedett területhez, és esetenként megfogalmazódhat bennük a bibliográfia szerzőjének értékítélete is. A mindennapos munkában a legfontosabb szerepe az általános és kurrens bibliográfiáknak van, az alábbiakban ilyenekről lesz szó.

c) RAA, RILA, BHA

A *Répertoire d'art et d'archéologie* (RAA) 1910-től 1990-ig jelent meg, ezen idő alatt felépítése és mutatkozásának módja többször változott. Elvileg egyetemes igényvel lépett fel, a gyakorlatban azonban a francia művészettörténeti irodalomra helyezte a hangsúlyt.

A *Répertoire international de la littérature de l'art* (RILA) egy 1973-as kísérleti kötet után 1975-ben indult, és szintén 1990-ig adta ki az amerikai College Art Assotiation. Félévenként jelent meg, minden kötethez hasonló terjedelmű mutatókötet tartozott. Az egyes címekhez abstract járult, amelyet vagy a szerző, vagy egy külső specialista, vagy a bibliográfia szerkesztőse írt.

A *Bibliography of the History of Art / Bibliographie d'histoire de l'art* (BHA) a RAA és a RILA egyesítéséből keletkezett, a párizsi Institut de l'information scientifique et technique és a Los Angeles-i Paul Getty Trust kiadásában jelenik meg 1991-től negyedévente, évente egy összesített mutatókötetel. Felépítése és mutatkozásának módja a RILA-éből származik. Az abstractok vagy angol vagy francia nyelvűek. A címek nem a tárgyév szerint, hanem a feldolgozás sorrendjében kerülnek bele a kötetekbe, ami különböző publikációk esetében különböző átfutási időket jelenthet.

A BHA-t az 1999-es kötet óta nem adják ki nyomtatott formában. Az on-line változat a BHA teljes tartalmán kívül felöleli a RILA teljes tartalmát, valamint az RAA 1973-tól megjelent kötetének a tartalmát. Az adatokat és a mutatóbejegyzéseket változatlanul vették át a nyomtatott kötetekből a digitális változat számára, ezért ez utóbbi is őrzi a szerkesztés több évtizedes története által meghatározott következtetlenségeket. Ezt különösen a tárgyszavas kereséskor tanácsos figyelembe venni. A tárgyszavazás egyébként az abstractokon alapul (nem magán a publikáción), amit szintén érdemes szem előtt tartani a bibliográfia használatakor.

Az on-line változatot a kiadók több különböző disztribútoron keresztül terjesztik, amelyek azt különböző felhasználói felületekkel hozzák forgalomba (bővebben l. [itt](#)). Magyarországon több intézmény is előfizet valamelyik változatra. A legkényelmesebben alighanem a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtáron keresztül használható, amely a CSA Illumina nevű adatbázis-csomaggal vásárolt hozzáférést, és ebben a könyvtári olvasójegy vonalkódjának megadásával a weben keresztül bárholnan be lehet lépni a BHA-ba is (mégpedig [itt](#)).

d) *Schrifttum zur deutschen Kunst*

A *Schrifttum zur deutschen Kunst* az 1933/34-es kötetel indult, és évente jelent meg. A címben említett német művészetet ez a bibliográfia tágan értelmezi, és a német kultúra által erősen befolyásolt szomszédos területeket, így Magyaror-

szágot is beleérti. A BHA-val és elődeivel ellentétben a tárgyévben megjelent publikációkat tartalmazza, ami javítja a használhatóságát, de megmagyarázza, hogy egyes évek kötetei nem jelentek meg. Mindmáig hiányoznak az 1970–1972 és az 1993–1994 évek. A címekhez a BHA-ban közöltekénél rövidebb, de informatív abstractok járulnak. 2003 óta ez a bibliográfia nem jelenik meg nyomtatásban. Az azóta készülő digitális változat a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum könyvtárának [OPAC-katalógusába](#) épül bele, más úton nem hozzáférhető. Ez a digitális változat csak az átállás óta feldolgozott anyagot tartalmazza, a 2002-ig megjelent irodalomhoz változatlanul a nyomtatott köteteket kell használni.

3. Könyvtári katalógusok

a) Bár a legtöbb könyvtárnak van tárgyszavas katalógusa is, bibliográfia összeállításához – a fentebb leírt célokból ez szükségszerűen adódik – csak a legnagyobb könyvtárak katalógusait lehet eredményesen használni.

b) A művészettörténetben – a Germanisches Nationalmuseum fent említett katalógusán kívül – három német kutatóintézet, a müncheni Zentralinstitut für Kunstgeschichte, a firenzei Kunsthistorisches Institut és a római Bibliotheca Hertziana könyvtárainak [közös OPAC-katalógusa](#) az egyetlen, amelyben bibliográfia gyanánt lehet keresni. A Zentralinstitutban 1950-től építettek egy cédula-katalógust a könyvtár állományában lévő folyóiratok dolgozataihoz. A három könyvtár katalógusait 1996-tól vezetik digitális formában, és ennek része az állományukban lévő folyóiratokban, tanulmánykötetekben, kiállítási katalógusokban megjelent tanulmányok feldolgozása is. (Az OPAC-katalógusba az 1996 előtti szerzemények közül visszamenőlegesen egyelőre csak önálló publikációkat vittek fel.) Mivel a három könyvtár együtt jóformán a teljes művészettörténeti szakirodalmat lefedi, ezért ez a katalógus a BHA-val csaknem egyenrangú bibliográfiaként használható.

Az 1996 óta feldolgozott állományban a keresést fejlett tárgyszó-rendszer segíti. Ennek előnyei és hátrányai is vannak a BHA-hoz képest. A partikuláris esetekben hol előnyként, hol hátrányként jelentkezik, hogy általában kevesebb tárgyszó kapcsolódik egy-egy rekordhoz. Mindenképpen előny, hogy a tárgyszavazás magán a publikáción alapul, így annak tartalmáról olyan információkhoz is hozzájuthatunk, amelyek a címből és adott esetben a BHA-rekordból sem derülnek ki. Szintén előny, hogy a tárgyszó-rendszer részben hierarchikus, és a BHA-hoz képest áttekinthetőbb felhasználói felületen böngészhető.

További előnye ennek a katalógusnak, hogy bejelentkezés nélkül és a BHA-nál gyorsabban használható. A legfontosabb azonban az, hogy ennél naprakészebb információkat egyetlen bibliográfiából sem nyerhetünk: míg a BHA esetében néhány éves átfutási idővel kell számolni (2008 februárjában pl. még csak elvétve található benne 2006-os címek, a 2005-ös produkció feldolgozása sem teljes), addig a Zentralinstitut és társintézményeinek katalógusába a megjelenés után gyakorlatilag azonnal (még a jelzet kiosztása és a polcon való elhelyezés előtt) bekerülnek a publikációk.

A Zentralinstitut gyors és viszonylag olcsó dokumentumküldő szolgáltatást is üzemeltet, amely a találatok mellett megjelenő, kék színű parancsgombbal érhető el. A szolgáltatásról [itt](#) lehet további részleteket olvasni.

c) Érdemes még megismerkedni az [artlibraries.net](#)-tel, amely egy virtuális katalógus a világ nagy művészettörténeti könyvtárainak OPAC-katalógusaiban való egyidejű kereséshez. A legtöbb találatot persze ezen keresztül is a Zentralinstitut, illetve a Germanisches Nationalmuseum könyvtáraiból fogjuk kapni, esetenként előfordulhat azonban, hogy a konzorcium valamely más tagkönyvtárában akadunk egy-egy madárlátta publikációra.

A szövegben említett fontosabb linkek

<http://www.fszek.hu/csauth/>

<http://webopac.gnm.de>

<http://www.kubikat.org/>

<http://www.artlibraries.net>

Első nyilvános változat, lezárva: 2008. február 24.

Endrődi Gábor